

Socijalna distanca hrvatskih srednjoškolaca prema etničkim i vjerskim skupinama

Ana Blažević Simić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Hrvatski obrazovni sustav je tijekom proteklih desetak godina doživio brojne promjene u cijeloj svojoj vertikali (Bolonjski proces, Državna matura, Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja, Nacionalni okvirni kurikulum, Hrvatski nacionalni obrazovni standard itd.). Spomenute obrazovne reforme su kao neke od svojih ključnih prioriteta prepoznale i uvrstile interkulturni odgoj, europsku dimenziju obrazovanja, socijalnu i građansku kompetenciju, kulturnu svijest i izražavanje, ali su istodobno posvetile i izraženu pozornost obrazovanju nacionalnih manjina kao primarnom simbolu hrvatske multikulturalnosti. Međutim, dosad nije istraženo jesu li brojne navedene reforme, ali i sam vremenski odmak doveli i do promjena stavova hrvatskih srednjoškolaca. Naime, još od ranih godina hrvatske samostalnosti, 1993. i 1998., nisu provedena dalja istraživanja socijalne distance hrvatskih učenika prema etničkim i vjerskim skupinama. Upravo su stoga prikupljeni podaci iz 27 hrvatskih srednjih škola kako bi se na temelju Bogardusove skale izmjerila socijalna distanca prema određenim etničkim i vjerskim skupinama te utvrdilo je li ona smanjena u odnosu spram rezultata prethodnih istraživanja. Rezultati jednostavne analize varijance, uz dodatni Scheffe-ov test, su pokazali da su negativnom mišljenju skloniji ispitanici muškog spola, polaznici nižih razreda, najčešće ispitanici iz osječke regije, ispitanici hrvatske narodnosti te katoličke vjeroispovijesti.

Ključne riječi: socijalna distanca, srednjoškolski učenici, etničke i vjerske skupine, obrazovanje nacionalnih manjina.

Uvod

Da unatoč razmjernoj samostalnosti sustav odgoja i obrazovanja uvelike ovisi o širem društvenom poretku, potvrđuje i naša relativno mlada zemlja trenutnim stanjem unutar sustava odgoja i obrazovanja. S obzirom na brojne promjene u hrvatskom društvu koje neprestano teži uključivanju u nove modele socijalne integracije (Banovac i Boneta, 2006), ali istodobno i ambiciozni, proklamirani cilj Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa da Hrvatsku (do 2010. godine) učini najdinamičnijom zemljom u regiji (Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja, 2008), ne čudi, dakle, što je i u ovom po-

dručju tijekom proteklih desetak godina započeto čak nekoliko korjenitih reformi unutar cijele odgojno-obrazovne vertikale. Neke od njih su se (upitnom sustavnošću) usmjerile lokaliziranju i uklanjanju neučinkovitih točaka sustava poput nepostojećih ili zastarjelih programa i udžbenika, metoda poučavanja ili vrednovanja postignuća, dok druge nastoje izgraditi cjeloviti nacionalni kurikulum ili tek staviti naglasak na neku od kurikulumskih sastavnica poput "kulture škole". Spomenuta je upravo potonja sastavnica s obzirom na to da se odgojni sadržaji nužno temelje na kulturnim vrijednostima, pri

čemu odgojna praksa predstavlja ostvarivanje jednog sadržaja kulture (Strugar, 2005). Radi uvodnog pristupa glavnoj temi rada, ovdje, međutim, neće biti riječi o problemima artikuliranosti reformsko-obrazovne koncepcije ili sustavnosti reformskih zahvata, već tek o kratkoj sadržajnoj analizi nekolicine odgojno-obrazovnih dokumenata koji su nastali kao rezultat spomenutih promjena (Bolonjski proces, Državna matura, Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja, Nacionalni okvirni kurikulum, Hrvatski nacionalni obrazovni standard itd.). Naime, spomenuti dokumenti dosljedno prepoznaju važnost vrijednosti, načela i međupredmetnih tema (Nacionalni okvirni kurikulum, 2010) te na taj način osiguravaju sve veći prostor odgoju unutar sustava odgoja i obrazovanja. Tako su, kao neke od svojih ključnih prioriteta, prepoznale i uvrstile interkulturni odgoj, europsku dimenziju obrazovanja, socijalnu i građansku kompetenciju, kulturnu svijest i izražavanje, ali su istodobno posvetile i izraženiju pozornost i sredstva obrazovanju manjina kao primarnom simbolu hrvatske multikulturalnosti. Dosljednost dokumenata je, među ostalim, posljedica potpisivanja i ratifikacije brojnih međunarodnih i europskih dokumenata kao i donesenih zakona koji su bili važni koraci za, na primjer, zakonsku zaštitu manjinskih prava (Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina iz 2000.; Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina iz 2002), ali i provedenih istraživanja o stvarnim mogućnostima uvođenja interkulturnog odgoja i obrazovanja u naš redoviti školski sustav (Previšić, 1996; Previšić i Mijatović, 1999; Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004).

Neke od pozitivnih promjena na primjeru spomenutih manjina jesu: vanjsko vrednovanje obra-

zovanja i polaganje nacionalnih ispita na jeziku i pismu nacionalnih manjina, nastavni planovi i programi za potrebe nastave na jeziku i pismu nacionalnih manjina te njihovo usklađivanje s Hrvatskim nacionalnim obrazovnim standardom, zatim zaposleni savjetnici za manjinske jezike, osnovana županijska i međužupanijska vijeća za stručna usavršavanja nastavnika, redovita usavršavanja u državi matičnog naroda, a u proceduri je i uvođenje stručnih ispita za odgajatelje, učitelje i nastavnike na manjinskim jezicima. Dodatni su pozitivni pomaci učinjeni i ostvarivanjem uvjeta za provođenje nastave za sve učenike bez razdvajanja po smjenama čime je dodatno omogućeno jačanje međuetničke suradnje i dijaloga, pogotovo na nekad ratom zahvaćenim područjima, kao i uvođenjem pojma interkulturnog obrazovanja za sve učenike¹. Upravo zbog poduzimanja takvih koraka možemo govoriti o početku afirmacije i uvažavanja manjina što "podrazumijeva ne samo separatno manjinsko obrazovanje, nego upravo interkulturalizam u općem obrazovanju za sve učenike" (Mesić, 2003, 172).

Na temelju spomenutih obrazovnih reformi općega, ali ujedno i manjinskog sustava odgoja i obrazovanja (s obzirom na to da su svi modeli² i oblici školovanja manjina dio redovitoga odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske), možemo zaključiti da škola, osim znanja, mora prenositi i vrijednosti, ideološke i kulturne obrasce kao i identitete te tako oblikovati "dobroga i lojalnoga građanina" (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2008). Suvremeni obrazovni modeli stoga moraju zadovoljiti vrijednosno-normativnu funkciju pri oblikovanju kurikuluma te utjecati na oblikovanje vrijednosnih orijentacija učenika (Katunarić, 2004). Također moraju zadovoljiti po-

¹ Izvodi iz odluka i zaključaka sa XXIV. sjednice Savjeta za nacionalne manjine održane dana 21. rujna 2007. godine.

² Odgoj i obrazovanje pripadnika nacionalnih manjina provodi se na temelju tri modela organiziranja i provođenja nastave, i to: Model A po kojemu se cjelokupna nastava izvodi na jeziku i pismu nacionalne manjine, uz obvezno učenje hrvatskog jezika u istom broju sati u kojem se uči jezik manjine. Učenici imaju pravo i obvezu učiti dodatne sadržaje važne za manjinsku zajednicu. Ovaj se model nastave provodi u posebnoj ustanovi, ali ga je moguće provoditi i u ustanovama s nastavom na hrvatskom jeziku, u posebnim odjelima s nastavom na jeziku i pismu manjine. Model B po kojemu se nastava izvodi dvojezično. Prirodna se grupa predmeta uči na hrvatskome jeziku, a društvena grupa predmeta na jeziku nacionalne manjine. Nastava se provodi u ustanovi s nastavom na hrvatskome jeziku, ali u posebnim odjelima. Model C po kojemu se nastava izvodi na hrvatskome jeziku uz dodatnih dva do pet školskih sati namijenjenih učenju (njegovanju) jezika i kulture nacionalne manjine. Dodatna satnica u trajanju od pet školskih sati tjedno obuhvaća učenje jezika i književnosti nacionalne manjine, geografije, povijesti, glazbene i likovne umjetnosti (Izješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, 2008).

trebe i interese učenika (i roditelja) i većinske i manjinske kulture, čuvati kulturnu posebnost manjina, ali i ohrabrivati dijalog većinske i manjinske kulture. U daljem će se tekstu nastojati odgovoriti na pitanje je li današnji sustav odgoja i obrazovanja pridonio boljem dijalogu i smanjio socijalnu distancu hrvatskih učenika (kao jednu od osnovnih pretpostavki njegova ostvarivanja) prema etničkim³ i vjerskim skupinama u Republici Hrvatskoj.⁴

Metodologija, cilj i hipoteza istraživanja

Multikulturni sastav hrvatskoga društva nužno pretpostavlja (u)poznavanje njegovih relevantnih čimbenika, prije svega socijalne distance i karakteristika nacionalne kulture (Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004). Upravo je pitanje socijalne distance na našim prostorima jedno od osnovnih istraživačkih problema većine društvenih disciplina. Gotovo je nemoguće steći uvid u sva istraživanja u kojima se koristila Bogardusova skala koja je razvijena gotovo prije cijelog stoljeća (Bogardus, 1925), a i dalje je omiljeni instrument ovakvih radova. Koncept mjerenja socijalne distance predstavlja set od sedam pitanja koja predstavljaju stupnjeve intimnosti ili distance kroz koje doživljavamo pripadnike drugih skupina (rase, nacionalnosti, etničke i vjerske pripadnosti, itd.). Te su skupine smještene na početak svakog reda, a varijable socijalne distance na početak svake kolone tako da ispitanici za svaku skupinu trebaju, sukladno svojim osjećajima, ocijeniti stupanj intimnosti na koji su spremni – od prihvaćanja bračne veze do isključenja iz države. Rezultati se mjere tako da se od svih odgovora ispitanika za svaku skupinu mjeri prosječna vrijednost koja čini kvocijent socijalne distance s minimumom 1,00 i maksimumom 7,00.

Pritom je bitno naglasiti da pedagoška perspektiva socijalne distance upravo zahtijeva promišljanje njezine pojavnosti i intenziteta, odnosno mogućnosti njezina smanjivanja među učenicima unutar sustava odgoja i obrazovanja koji predstavlja bitan prostor odvijanja najznačajnijih procesa sekundarne socijalizacije. Već su unazad desetak godina autori iz pedagoških krugova jasno izražavali nezadovoljstvo pomalo zastarjelim i neprimjerenim načinom na koji se u našem sustavu odgoja i obrazovanja govori o kulturi u kojemu su ujedno vidjeli i izvor brojnih problema u hrvatskom školstvu i društvu općenito (Previšić i Mijatović, 2001; Katunarić, 2004). Iz tog je razloga, dakle, nužno među učenicima sustavno razvijati i potkrepljivati pozitivne znakove kulturnih vrijednosti poput kulture razumijevanja, tolerancije i suradnje, te prepoznavati i poštovati sve razlike s kojima se unutar naših škola mogu susresti (etnička i vjerska pripadnosti, jezik ili dijalekt, običaji, stupanj obrazovanja, socio-ekonomski položaj, obiteljski odnosi itd.).

Istraživanja u kojima se koristila Bogardusova skala na području Hrvatske (Katunarić, 1991; Malešević i Uzelac, 1997; Šiber, 1997; Malenica, 2003) do danas su uglavnom bila temeljena na standardnoj ili terminološki prilagođenoj skali, rijetko su ispitivala socijalnu distancu učenika (iznimke Previšić, 1996; Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004; Sablić, 2005) te posebno rijetko učenika koji imaju svakodnevni kontakt s vršnjacima drukčije pripadnosti (u sljedećim primjerima: etničke i vjerske). Upravo je iz tog razloga ovo istraživanje u osnovni uzorak uključilo i učenike koji pohađaju škole na jeziku i pismu nacionalnih manjina, za razliku od prethodna dva istraživanja socijalne distance iz 1993. i 1998., koja su ispitivala socijalnu distancu srednjoškolskih učenika (Previšić, 1996; Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004), u okviru istraživačkih projekata “Genealogija i transfer

³ Pojmovi etničke i nacionalne skupine u našoj se literaturi često predstavljaju kao sinonimi te se općenito ne pridaje dovoljno pažnje njihovu razlikovanju. To, među ostalim, potvrđuje i *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja* (Heršak, 1998) u kojemu nalazimo definiciju pojma etničkog, ali ne i nacionalnog identiteta. Slično vrijedi i za pojam etničke manjine koji često se rabi kao sinonim za nacionalnu manjinu. No, treba naglasiti kako je za “etničko” temeljno postojanje zajedničkih kulturnih, jezičnih, povijesnih i drugih obilježja, dok je za “nacionalno” temeljno postojanje političke zajednice (zajedničke institucije, prava i dužnosti za sve članove društva, te definiranje prostora koji je ograničen i s kojim se članovi identificiraju). Autorica će u daljem tekstu koristiti pojam etničke skupine na temelju izložene argumentacije.

⁴ Rad je dio znanstveno-istraživačkog projekta “Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima” koji se na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu provodi uz vodstvo prof. dr. sc. Nevena Hrvatića i potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa.

modela interkulturalizma” te “Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture”.

S obzirom na to da je također dokazano kako socijalna distanca ima tendenciju ovisiti o svjetskim događajima (Šiber, 1998), ali i o otvorenim sukobima na etničkim ili vjerskim osnovama, može se zaključiti da su pozicije pojedinih etničkih skupina stabilne, odnosno da se s vremenom ne smanjuju kontinuirano, već variraju s obzirom na društveno-politička događanja. Imajući u vidu intenzivno desetogodišnje razdoblje unutar hrvatskoga društva, te prije svega reforme sustava odgoja i obrazovanja, cilj je ovog istraživanja ispitati stupanj socijalne distance na uzorku hrvatskih učenika, s naglaskom na srednjoškolske učenike, s obzirom na to da oni u ovom životnom razdoblju već imaju izvjesno iskustvo i stav o prihvaćanju različitosti, da su mogućnosti implementacije interkulturalnog obrazovanja unutar sustava odgoja i obrazovanja upravo u ovome njegovu dijelu najizraženije, te da je postojala mogućnost usporedbe rezultata iz dvaju spomenutih istraživanja sličnog uzorka (iz 1993. i 1998.), na temelju čega je ujedno formuliran i drugi cilj istraživanja – ispitati do kakvih je eventualnih promjena u stavovima došlo tijekom proteklog razdoblja.

U skladu s postavljenim ciljevima istraživanja, autorica postavlja sljedeće probleme istraživanja: 1. ispitati stupanj socijalne distance na uzorku hrvatskih srednjoškolskih učenika prema trinaest etničkih (Albanci, Amerikanci, Bošnjaci, Crnogorci, Hrvati, Mađari, Nijemci, Romi, Rusi, Slovenci, Srbi, Talijani i Židovi) i šest vjerskih skupina⁵ (katolici, muslimani, pravoslavci, protestanti, židovi i nereligiozni) te utvrditi postoje li razlike u stupnju prema navedenim skupinama; 2. ispitati razlike u stupnju socijalne distance ispitanika u odnosu spram sljedećih pet nezavisnih varijabli (spol, razred, regionalna, etnička

i vjerska pripadnost); 3. usporediti stupanj socijalne distance u odnosu spram rezultata istraživanja provedenih 1993. i 1998. (Previšić, 1996; Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004).

U skladu s navedenim, formulirana je i sljedeća hipoteza: ne postoji statistički značajna razlika u stupnju socijalne distance hrvatskih srednjoškolskih učenika prema navedenim skupinama s obzirom na sljedeće nezavisne varijable: spol, razred, regionalna pripadnost, etnička i vjerska pripadnost.

Uzorak, instrument i provedba istraživanja

Istraživanje je provedeno u okviru znanstveno-istraživačkog projekta “Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima” potkraj 2009. godine na reprezentativnom, stratificiranom uzorku od 2085 srednjoškolskih učenika iz 27 različitih srednjih škola, u odjelima od 1. do 3. ili od 1. do 4. razreda (ovisno o vrsti i trajanju školovanja). Ukupno 107 ispitanika nije korektno ispunilo upitnik te su izuzeti iz uzorka pa je konačni uzorak ispitanika iznosio 1978, što od ukupnog broja srednjoškolskih učenika⁶ iznosi 1,10% cijele populacije tadašnjih polaznika srednjih škola. Stratificiranim se uzorkom nastojala postići što ravnomjernija zastupljenost ispitanika s obzirom na spol, razred te regionalnu pripadnost (broj škola uključenih u uzorak po regijama je dobiven razmjerno općem broju škola unutar regija), tako da je dobivena sociodemografska struktura ispitanika u velikoj mjeri odražavala strukturu stanovnika Hrvatske prema etničkoj i vjerskoj pripadnosti (tablice 1 i 2).

Ovdje ponovno treba napomenuti da su u osnovni uzorak bile uključene i četiri škole s nastavom na jeziku i pismu nacionalnih manjina (razmjerno njihovu ukupnom broju⁷, ali i broju srednjoškolskih ustanova

⁵ U ovo su istraživanje socijalne distance svjesno uključene i vjerske skupine, s obzirom na to da se vjerska pripadnost nekih manjinskih skupina (Srbi, Bošnjaci) razlikuje od pripadnosti većine stanovnika Hrvatske tako da se utjecaj religioznosti na socijalnu distancu podrazumijeva a ujedno je i čimbenik unutarnje homogenizacije, ali i razlika prema drugima (Šiber, 1998).

⁶ Prema izvješću Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (1414/2010) taj je broj na početku školske godine 2009./2010. iznosio 179.157.

⁷ Prema izvješću MZOŠ-a o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina za 2008. srednjoškolskim obrazovanjem na jeziku i pismu nacionalne manjine u 2009. godini bilo je obuhvaćeno ukupno 1759 učenika/ca u 17 srednjih škola, u 152,5 razrednih odjela (model A i B) i 9 skupina (Model C). Zastupljenost takvih škola u uzorku u odnosu spram njihova ukupnog broja u RH iznosi 23,5%, a u odnosu spram ukupnog broja svih srednjoškolskih ustanova općenito 2,5%.

**TABLICA 1. ETNIČKA PRIPADNOST
ISPITANIKA**

Etnička pripadnost	Frekvencije	%
1. albanska	10	0,5
2. bošnjačka	19	1,0
3. crnogorska	3	0,2
4. češka	29	1,5
5. hrvatska	1794	90,7
6. mađarska	46	2,3
7. makedonska	5	0,3
8. romska	1	0,1
9. rusinska	3	0,2
10. slovačka	1	0,1
11. srpska	39	2,0
12. talijanska	14	0,7
13. neka druga	14	0,7
Ukupno:	1978	100,0

uopće), s obzirom na to da je većina istraživanja ovog tipa rijetko ispitivala socijalnu distancu učenika koji imaju svakodnevni kontakt s vršnjacima drukčije pripadnosti (u odnosu spram većinske). Taj dio uzorka, međutim, nije strukturiran prema regiji, već je ujedinjen u samostalnu (tzv. "manjinsku") skupinu radi većih mogućnosti analize statističke značajnosti razlika. Kao što je vidljivo iz tablice 3, a s obzirom na regiju u kojoj ispitanik polazi školu, 20,8% učenika se školuje u gradu Zagrebu, 20,1% u zagrebačkoj, 12,9% u riječkoj, 14,0% u osječkoj, 21,9% u splitskoj regiji te 10,3% u okviru spomenute "manjinske" skupine, tj. u školama s nastavom na jeziku i pismu nacionalnih manjina.

U ovom istraživanju, kao i u spomenutim istraživanjima socijalne distance iz 1993. i 1998., kao instrument je korišten anketni upitnik koji se sastojao od terminološki prilagođene Bogardusove ljestvice socijalne distance. Primjena anketnog upitnika bila je anonimna, a proveli su je članovi i suradnici projekta. Podatci su obrađeni prikazima distribucija frekvencija i postotaka pomoću statističkog programa SPSS, dok je za provjeru statističke značajnosti ra-

**TABLICA 2. VJERSKA PRIPADNOST
ISPITANIKA**

Vjerska pripadnost	Frekvencije	%
1. katolička	1760	89,0
2. muslimanska	30	1,5
3. pravoslavna	42	2,1
4. protestantska	13	0,7
5. židovska	3	0,2
6. neka druga	6	0,3
7. ne pripada niti jednoj vjeri	108	5,5
8. bez odgovora	16	0,8
Ukupno:	1978	100,0

**TABLICA 3. STRUKTURA UZORKA ISPITANIKA
S OBZIROM NA REGIONALNU
PRIPADNOST**

Regionalna pripadnost	Frekvencije	%
grad Zagreb	411	20,8
zagrebačka	397	20,1
riječka	256	12,9
osječka	277	14,0
splitska	434	21,9
"manjinska"	203	10,3
Ukupno:	1978	100,0

zlika primijenjen t-test, analiza varijance One-way ANOVA te Scheffe-ov test.

Rezultati i rasprava

Sociodemografske karakteristike ispitanika

S obzirom na spol, učenice su bile zastupljene sa 59,9%, a učenici sa 40,1%; s obzirom na razred, 26,6% je učenika prvoga, 27,0% drugoga, 26,0% trećega, i 20,3% četvrtoga razreda, kao što je vidljivo iz tablica 4 i 5.

Može se, dakle, zaključiti da je s obzirom na spolnu strukturu ispitanika veći broj učenica, što i približno odgovara općoj demografskoj slici srednjoškolske populacije (tablica 4)⁸, dok je s obzirom na razred koji pohađaju izražena gotovo potpuna podudarnost postotaka, osim u kategoriji 4. razreda (tablica 5).

Socijalna distanca prema etničkim skupinama

Kao što je spomenuto u teorijskom dijelu, koncept mjerenja socijalne distance namijenjen je indirektnom mjerenju predrasuda ispitanika a predstavlja set od sedam pitanja koji označuju stupnjeve intimnosti ili distance kroz koje doživljavamo pripadnike drugih skupina. Etničke, odnosno vjerske skupine smještene su na početak svakog reda, a varijable so-

TABLICA 6. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA ETNIČKIM SKUPINAMA

Etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvom razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
Albanci	13,2	45,1	6,9	2,9	6,1	14,1	11,7
Amerikanci	50,3	28,8	4,3	2,8	4,0	6,1	3,8
Bošnjaci	28,9	39,0	6,1	2,9	5,9	9,0	8,2
Crnogorci	19,0	37,1	6,8	3,4	5,7	13,7	14,3
Hrvati	88,2	7,2	0,6	0,7	2,5	0,2	0,6
Mađari	26,5	38,5	7,7	4,0	4,6	11,7	7,0
Nijemci	39,8	33,7	4,7	4,1	4,2	8,7	4,8
Romi	9,1	31,9	5,7	2,5	9,4	13,9	27,5
Rusi	27,1	35,6	4,7	4,1	4,8	14,5	9,2
Slovinci	22,2	29,4	4,6	3,2	4,2	13,2	23,3
Srbi	18,1	26,9	3,5	2,5	3,5	11,2	34,3
Talijani	44,6	29,3	4,0	2,4	3,9	9,4	6,5
Židovi	17,1	36,7	4,6	2,9	5,3	14,4	19,0

⁸ Prema izvješću Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (1414/2010) udio učenica na početku školske godine 2009./2010. iznosio je 50,0%.

TABLICA 4. STRUKTURA UZORKA ISPITANIKA S OBZIROM NA SPOL

Spol	Frekvencije	%
učenice	1184	59,9
učenici	794	40,1
Ukupno:	1978	100,0

TABLICA 5. STRUKTURA UZORKA ISPITANIKA S OBZIROM NA RAZRED KOJI POHAĐAJU

Razred	Frekvencije	%
1. razred	526	26,6
2. razred	535	27,0
3. razred	515	26,0
4. razred	402	20,3
Ukupno:	1978	100,0

cijalne distance na početak svake kolone tako da su ispitanici za svaku skupinu trebali, u skladu sa svojim osjećajima, ocijeniti stupanj intimnosti na koji su spremni – od prihvaćanja bračne veze do isključenja iz države. Takav kontinuum relativno podjednakih skala daju relevantne i prosječno objektivne stavove ispitanika. Odgovori dobiveni ispunjavanjem Bogardusove skale socijalne distance prikazani su u tablici 10.

Iz tablice 6 je vidljivo da se na prvome mjestu s obzirom na stupanj bliskosti nalaze Hrvati (88,2%), a zatim slijede Amerikanci (50,3%), Talijani (44,6%), Nijemci (39,8%) te Bošnjaci (28,9%), a zatim svi ostali. I u ostalim iskazima stupnja socijalne bliskosti (prijatelj, susjed, učenik u tvom razredu, građanin RH) pet navedenih skupina ima izrazito visok postotak u odgovorima, na temelju čega se može zaključiti da ispitanici sebe vide primarno u okruženju tih etničkih skupina, odnosno prema njima iskazuju izrazitu socijalnu bliskost. Mogući razlozi leže u percepciji spomenutih nacija u pogledu ekonomske stabilnosti i javne slike stila života.

S druge strane, najveći stupanj neprihvatanja, odnosno izrazitu socijalnu distancu ispitanici iskazuju prema Srbima (34,3%), zatim Romima (27,5%), Slovencima (23,3%), Židovima (19,0%) te Crnogorcima (14,3%). Takve je rezultate moguće objasniti uključenošću određenih etničkih skupina u ratna zbivanja, stereotipnim određenjima romske populacije, kao i aktualnim političkim napetostima sa susjednom državom Slovenijom. Međutim, usporedbom podataka o najintimnijoj bliskosti (brak)

i najizrazitijoj udaljenosti (isključenje iz RH), uočljivo je kako su postotci prihvaćanja izrazito veći u odnosu spram postotaka neprihvatanja, pa se može zaključiti da ispitanici ne iskazuju izraziti etnocentризam prema ispitivanim etničkim skupinama. Međutim, treba istaknuti konstantnu prisutnost određenih stereotipa.

Socijalna distanca prema vjerskim skupinama

Socijalna distanca spram vjerskih skupina mjerenja je prema: katolicima, muslimanima, pravoslavcima, protestantima, židovima i nereligioznima. Dobiveni rezultati su prikazani u tablici 7, a iz njih je vidljivo da se na prvome mjestu, s obzirom na stupanj bliskosti, nalaze katolici (89,2%), a na drugome (ali s izrazito nižim postotkom) nereligiozni (31,3%). Drugo mjesto rang-ljestvice se, s jedne strane, može objasniti dugotrajnim i specifičnim poteškoćama provedbe programa (posebno srednjoškolskog) vjeronauka poput "ideologijskog" stava drugih nastavnika prema nastavi vjeronauka, slabijom zainteresiranošću učenika, nedovoljno izraženom ulogom vjeroučitelja, zasićenošću nastavom vjeronauka unutar školskog sustava te odstupanjima stavova tradicionalnih vjernika od crkvenih moralnih normi, odnosno tradicionalnog poimanja religioznosti (Mrvelj, 1997; Marinović Jerolimov, 2009), ali vjerojatno i aktualnim događajima i kritikama upućenima Katoličkoj crkvi u gotovo monokonfesionalnoj Hrvatskoj. Na trećemu mjestu u odnosu spram stupnja bliskosti su pravoslavci i protestanti

TABLICA 7. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA VJERSKIM SKUPINAMA

Vjerske skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da vam bude prijatelj	Da vam bude susjed	Da bude nastavnik u vašoj školi	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
katolici	89,2	7,3	0,4	0,4	1,7	0,2	0,8
muslimani	14,6	46,7	5,7	2,8	3,9	11,5	14,8
pravoslavci	19,0	39,8	5,8	3,4	4,1	11,9	16,0
protestanti	19,0	39,3	5,0	3,1	5,1	14,3	14,2
židovi	15,9	41,0	4,9	3,1	4,4	12,9	17,8
nereligiozni	31,3	32,3	4,3	2,8	4,7	10,8	13,8

koji imaju jednak rezultat (19,0%), te nakon toga židovi (15,9%) i muslimani (14,6%).

Ako pak pogledamo rezultate najvećih stupnjeva neprihvatanja, izrazitu socijalnu distancu ispitanici iskazuju prema židovima (17,8%), zatim pravoslavcima (16,0%), muslimanima (14,8%), protestantima (14,2%), nereligioznima (13,8%) te katolicima (0,8%). Primjetna je kontradiktornost u pogledu socijalne distance s obzirom na etničku, odnosno vjersku pripadnost, s obzirom na to da je brak s Amerikancima i Nijemcima hrvatskim srednjoškolicima bio izrazito blizak, a poznato je da su i jedan i drugi narod u većem broju protestanti. S druge strane, brak sa Slovencima im je bio na trećem mjestu prema rang-listi nepoželjnosti, a poznato je da je Slovenija u velikoj mjeri katolička zemlja. Sličan se odnos može primijetiti i u odnosu spram Bošnjaka, odnosno muslimana. No, s obzirom na središnje stupnjeve bliskosti, ipak se može zaključiti da je distribucija postotaka normalno strukturirana te da ne možemo govoriti o izrazito negativnom stavu prema drugim vjerskim skupinama.

Usporedba stupnja socijalne distance u odnosu spram istraživanja provedenih 1993. i 1998. godine

Iako je u radu stavljen naglasak na rezultate istraživanja dobivene unutar znanstveno-istraživačkog projekta “Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima”, koji je proveden potkraj 2009., za razumijevanje socijalne distance važne su i komparativne analize spomenutih istraživanja iz 1993. i 1998., kojima je zajednička poveznica bila upravo ispitivanje socijalne distance prema (nacionalnim ili) etničkim i vjerskim skupinama.

U prvome projektu “Genealogija i transfer modela interkulturalizma” naglasak je (uz socijalnu distancu) bio na empirijskoj analizi postojanja, intenziteta i smjera iskazivanja nekih (inter)kulturnih karakteristika srednjoškolske mladeži (poput snošljivosti prema drugima kao indikatora stvarnih mogućnosti uvođenja interkulturalnog odgoja i obrazovanja u naš školski sustav), a u drugome projektu “Školski

TABLICA 8. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA ETNIČKIM SKUPINAMA, 1993. (N=2715)

Etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvom razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
Albanci	9,9	45,3	40,1	49,4	48,5	34,4	15,4
Amerikanci	64,3	82,8	70,1	68,7	65,1	13,7	1,9
Crnogorci	3,5	27,7	24,4	28,6	27,1	28,1	39,8
Hrvati	88,8	82,2	78,2	78,8	79,5	1,0	1,2
Mađari	26,4	68,0	61,7	58,7	58,2	26,3	4,5
Muslimani	12,7	48,6	42,8	47,9	43,1	32,1	17,2
Nijemci	54,1	79,8	69,0	66,7	63,6	17,2	2,2
Romi	8,1	32,8	27,8	34,5	38,7	31,4	27,2
Rusi	15,4	44,7	38,2	40,3	37,5	35,9	20,4
Slovinci	31,2	59,8	52,9	52,6	49,8	28,2	10,3
Srbi	9,2	23,5	21,0	23,4	22,9	15,8	58,7
Talijani	57,1	75,8	66,6	64,2	61,1	17,4	3,1
Židovi	17,9	57,1	50,2	50,9	54,0	28,0	11,7

kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture” (uz socijalnu distancu) na političko-demokratskoj kulturi te interesu za poznavanje nekih elemenata različitih kultura (Previšić, Hrvatić i Posavec, 2004).

S obzirom na također već spomenutu tendenciju socijalne distance da ovisi o svjetskim događajima (Šiber, 1998), u ovom istraživanju je autorica krenula od pretpostavke da su se promijenile pozicije pojedinih etničkih skupina s obzirom na društveno-politička događanja. Uzimajući, dakle, u obzir brojne obrazovne reforme, ali i sam vremenski odmak, nastojalo se ispitati je li razina socijalne distance hrvatskih srednjoškolaca prema navedenim etničkim i vjerskim skupinama smanjena u odnosu spram prethodnih istraživanja iz 1993. i 1998.

Iz tablica 8 i 9 je vidljivo da je poredak prema stupnju bliskosti u istraživanjima iz 1993. i 1998. bio gotovo isti: najizrazitiju socijalnu bliskost ispitanici su iskazali prema Hrvatima, pa Amerikancima, Talijanima, Nijemcima i Slovencima, uz napomenu da su 1998. svi postotci bili nešto niži negoli oni iz

1993. U odnosu spram ovog istraživanja, primjetna je gotovo potpuna podudarnost poretka, osim u petome rangu. Naime, uslijed aktualne društvene situacije, odnosno aktualne političke napetosti sa susjednom državom Slovenijom, ispitanici su iskazali nešto manju socijalnu bliskost prema Slovencima. S druge strane, podatci o stupnju socijalne distance su također u oba prethodna istraživanja (opet s nešto nižim postotkom u odnosu spram 1993.) bila podudarna: najizrazitiju socijalnu distancu ispitanici su iskazali prema Srbima, zatim Crnogorcima, Romima, Rusima i Bošnjacima što ne iznenađuje s obzirom na tada nedavna ili čak aktualna ratna zbivanja i uključenost određenih etničkih skupina u njih.

Ako uzmemo u obzir da se u Hrvatskoj vjerska pripadnost često identificira s nacionalnom, ne iznenađuju ni sljedeći rezultati: naime, 1993. i 1998. su na prvome mjestu prema stupnju bliskosti s obzirom na vjerske skupine bili katolici, zatim nereligiozni, protestanti, židovi, muslimani te pravoslavci. Međutim, rezultati su pokazali znatno izraženije neprihvatanje

TABLICA 9. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA ETNIČKIM SKUPINAMA, 1998. (N=3970)

Etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvom razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
Albanci	10,2	54,8	47,9	52,1	50,2	36,1	11,2
Amerikanci	62,8	80,7	68,1	65,2	61,5	27,3	2,7
Crnogorci	10,3	39,2	35,3	37,5	34,9	36,9	24,1
Hrvati	87,7	83,9	79,1	78,4	78,7	17,0	2,7
Mađari	21,3	63,5	55,3	52,0	48,4	33,6	5,7
Muslimani	10,8	47,7	42,0	4,7	41,6	35,8	20,3
Nijemci	48,6	76,1	65,8	61,2	56,1	30,2	3,9
Romi	9,1	40,1	33,4	37,3	38,0	36,2	22,0
Rusi	16,2	50,0	42,9	43,2	39,3	38,1	15,0
Slovinci	32,4	66,2	58,0	54,3	50,0	31,5	8,3
Srbi	11,3	33,0	28,1	30,5	27,9	26,9	45,4
Talijani	52,7	73,7	62,8	69,6	54,2	30,3	4,6
Židovi	15,7	56,1	48,2	47,7	46,0	33,6	14,1

negoli 1993. Takva pojava je bila neočekivana s obzirom na to da su, u skladu s tada gotovo već desetogodišnjim demokratskim ustrojem, bile učinjene kvalitativne promjene nastavnih programa iz relevantnih predmeta kao i medijski pristup religijskim temama. Autori su naposljetku zaključili da je presudnu ulogu pri oblikovanju socijalne distance tada očigledno odigrao obiteljski odgoj.

U usporedbi s aktualnim istraživanjem iz 2009., jedina je razlika primjetna u najizrazitijoj socijalnoj distanci gdje na prvome mjestu više nisu pravoslavci, već židovi, dok je ostatak ranga ostao istovjetan. S obzirom na to da su u promatranom razdoblju društvenih i obrazovnih promjena na našem prostoru do izražaja najviše došle socijalne distance, kao posljedice ratnih zbivanja i aktualne političke situacije, ovi podatci mogu i svakako moraju biti poticaj za dalja promišljanja. To se posebice odnosi na neočekivano postojanje izrazite nesnošljivosti prema židovskoj vjeroispovijesti koja tek treba postati

predmetom daljih istraživanja s obzirom na to da ju je zasad moguće tek vrlo općenito objasniti perpetuiranjem negativnih stereotipa kao i predrasudama te nedovoljnim znanjem hrvatskih srednjoškolaca.

Provjera statističke značajnosti razlika u stupnju socijalne distance

Već je spomenuto da je radi provjere statističke značajnosti razlika (ovisno o broju skupina) primijenjen t-test, odnosno jednostavna analiza varijance te, u slučaju značajnosti F-omjera, i vrlo strogi Scheffe-ov test. U uvodnom dijelu je formulirana sljedeća hipoteza: ne postoji statistički značajna razlika u stupnju socijalne distance hrvatskih srednjoškolskih učenika prema navedenim skupinama s obzirom na sljedeće nezavisne varijable: spol, razred, regionalna, etnička i vjerska pripadnost. Da bismo mogli prihvatiti (ili opovrgnuti hipotezu) slijedi kratak prikaz rezultata prema navedenim nezavisnim varijablama, među kojima su (radi znan-

TABLICA 10. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA SPOLU – ETNIČKE SKUPINE

	Učenice			Učenci			Statistička značajnost
	N	M	SD	N	M	SD	t-test ⁹
Albanci	1095	2,74	1,624	608	3,02	1,773	-3,137**
Amerikanci	1158	1,78	1,287	719	2,24	1,615	-6,435**
Bošnjaci	1104	2,34	1,509	659	2,51	1,690	-2,193*
Crnogorci	1036	2,76	1,708	598	2,81	1,789	-0,564
Hrvati	1178	1,15	0,591	777	1,32	,932	-4,445**
Mađari	1118	2,48	1,599	659	2,64	1,725	-1,984*
Nijemci	1139	2,14	1,497	705	2,33	1,663	-2,423*
Romi	942	3,16	1,757	433	3,21	1,852	-0,431
Rusi	1095	2,60	1,733	653	2,70	1,845	-1,113
Slovenci	997	2,68	1,791	481	2,75	1,837	-0,631
Srbi	853	2,71	1,780	411	2,67	1,819	0,329
Talijani	1146	1,96	1,466	674	2,45	1,779	-5,960**
Židovi	1030	2,78	1,751	524	2,91	1,832	-1,330

⁹ Kao i u svim daljnim tablicama, * p < 0,05, ** p < 0,01.

stvene vjerodostojnosti, ali istodobno i uvažavajući opseg ovoga rada), tablicama potkrijepljeni tek najzanimljiviji rezultati unutar pojedinih nezavisnih varijabli.

Spol

Kao što je vidljivo u tablicama 10 i 11, općenito su manju socijalnu distancu iskazale učenice, dok je statistički značajna razlika utvrđena tek prema sljedećim etničkim skupinama: Albanci, Amerikanci,

Bošnjaci, Hrvati, Mađari, Nijemci i Talijani, te vjerskim skupinama: katolici i pravoslavci.

Razred

Tablice 12, 13, 14 i 15 pokazuju da su najveće razlike utvrđene između prvoga i četvrtoga te drugoga i četvrtog razreda te da je najizraženije razlikovanje među pojedinim razredima prema sljedećim etničkim skupinama: Slovenci i Srbi, te vjerskim skupinama: katolici

TABLICA 11. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA SPOLU – VJERSKE SKUPINE

	Učenice			Učenci			Statistička značajnost
	N	M	SD	N	M	SD	t-test
Katolici	1165	1,14	0,559	769	1,23	,770	-2,799**
Muslimani	1051	2,61	1,560	578	2,68	1,646	-0,782
Pravoslavci	1050	2,55	1,592	555	2,80	1,772	-2,747*
Protestanti	1056	2,73	1,714	578	2,79	1,813	-0,607
Židovi	1035	2,70	1,666	535	2,79	1,746	-0,953
Nereligiozni	1056	2,38	1,652	587	2,49	1,766	-1,220

TABLICA 12. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA RAZREDU – ETNIČKE SKUPINE

	1. razred			2. razred			3. razred			4. razred		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Albanci	430	2,90	1,746	467	2,82	1,623	457	2,90	1,744	349	2,72	1,600
Amerikanci	490	2,02	1,429	517	1,94	1,476	488	1,95	1,435	382	1,90	1,408
Bošnjaci	462	2,56	1,617	486	2,41	1,604	461	2,38	1,570	354	2,21	1,496
Crnogorci	414	2,84	1,762	441	2,90	1,750	443	2,75	1,724	336	2,57	1,697
Hrvati	513	1,32	0,894	534	1,19	0,722	509	1,20	0,746	399	1,14	0,551
Mađari	459	2,49	1,611	481	2,69	1,725	470	2,56	1,656	367	2,36	1,565
Nijemci	479	2,17	1,510	504	2,29	1,619	478	2,22	1,594	383	2,16	1,526
Romi	368	3,11	1,777	348	3,44	1,855	370	3,23	1,809	289	2,88	1,639
Rusi	450	2,63	1,755	477	2,76	1,840	467	2,63	1,763	354	2,49	1,725
Slovenci	400	2,81	1,807	383	2,78	1,817	391	2,78	1,893	304	2,38	1,641
Srbi	326	2,92	1,882	310	2,81	1,781	344	2,75	1,841	284	2,26	1,557
Talijani	478	2,19	1,555	496	2,17	1,654	477	2,19	1,687	369	1,98	1,491
Židovi	411	2,86	1,802	425	2,93	1,803	402	2,80	1,777	316	2,65	1,711

TABLICA 13. STATISTIČKA ZNAČAJNOST RAZLIKA SOCIJALNE DISTANCE PREMA RAZREDU – ETNIČKE SKUPINE

	F	Scheffe-ov test
Albanci	1,012	
Amerikanci	0,475	
Bošnjaci	3,182*	1-4*
Crnogorci	2,528	
Hrvati	4,986**	1-2*;1-4**
Mađari	3,031*	2-4*
Nijemci	0,705	
Romi	5,631**	2-4**
Rusi	1,564	
Slovinci	4,022**	1-4*;2-4*;3-4*
Srbi	7,951**	1-4**;2-4**;3-4**
Talijani	1,518	
Židovi	1,646	

i pravoslavci. Također je utvrđena statistički značajna razlika prema sljedećim etničkim skupinama: Bošnjaci, Hrvati, Mađari, Romi, Slovinci i Srbi, te vjerskim skupinama: katolici i pravoslavci.

Regionalna pripadnost

Posebno je zanimljivo pogledati rezultate stupnja socijalne distance prema regionalnoj pripadnosti (tablice 16, 17, 18, 19, 20 i 21). Kao što je iz njih vidljivo, učenici iz osječke regije iskazuju najveću dis-

TABLICA 15. STATISTIČKA ZNAČAJNOST RAZLIKA SOCIJALNE DISTANCE PREMA RAZREDU – VJERSKE SKUPINE

	F	Scheffe-ov test
Katolici	4,215**	1-2**
Muslimani	2,295	
Pravoslavci	3,161*	2-4*
Protestanti	1,688	
Židovi	0,739	
Nereligiozni	1,818	

tancu prema velikom broju etničkih skupina (Albanci, Amerikanci, Bošnjaci, Hrvati, Mađari, Nijemci, Rusi, Talijani i Židovi), kao i prema muslimanima, nereligioznima i židovima. Učenici grada Zagreba iskazuju najveću distancu prema Slovincima i katolicima, riječke regije prema Romima, a splitske regije prema Crnogorcima i Srbima te pravoslavcima i protestantima. Statistički značajna razlika je utvrđena prema sljedećim etničkim skupinama: Amerikanci, Crnogorci, Hrvati, Mađari, Rusi, Slovinci, Židovi, te svim vjerskim skupinama (uz vrlo velike razlike između svih parova grupa).

Etnička pripadnost

Što se tiče sljedeće nezavisne varijable, ispitanici hrvatske narodnosti iskazuju najveću socijalna distancu prema Romima, Albancima, Židovima, Crnogorcima, Srbima, te prema protestantima, židovima i pravoslavcima, a ispitanici drugih narodnosti prema:

TABLICA 14. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA RAZREDU – VJERSKE SKUPINE

	1. razred			2. razred			3. razred			4. razred		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Katolici	504	1,25	0,786	530	1,12	0,492	506	1,19	0,707	394	1,14	0,568
Muslimani	420	2,76	1,638	449	2,62	1,544	420	2,66	1,613	340	2,46	1,558
Pravoslavci	407	2,73	1,715	432	2,76	1,664	423	2,58	1,623	343	2,43	1,621
Protestanti	411	2,85	1,780	449	2,82	1,757	434	2,74	1,742	340	2,58	1,704
Židovi	411	2,76	1,718	426	2,81	1,706	413	2,71	1,679	320	2,63	1,667
Nereligiozni	415	2,47	1,686	448	2,51	1,742	434	2,42	1,714	346	2,24	1,605

TABLICA 16. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – ETNIČKE SKUPINE, 1. DIO

	Riječka			Splitska			Osječka			Zagrebačka		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Albanci	218	2,79	1,696	389	2,99	1,770	214	3,02	1,707	357	2,73	1,619
Amerikanci	246	1,98	1,479	414	1,84	1,370	254	2,19	1,489	380	1,89	1,377
Bošnjaci	237	2,27	1,509	387	2,52	1,594	232	2,62	1,727	362	2,31	1,522
Crnogorci	228	2,58	1,633	337	2,99	1,814	216	3,05	1,838	346	2,67	1,701
Hrvati	254	1,29	0,854	432	1,09	0,503	268	1,34	0,986	394	1,17	0,613
Mađari	229	2,45	1,620	393	2,58	1,684	227	2,74	1,662	366	2,42	1,589
Nijemci	236	2,10	1,518	415	2,32	1,618	245	2,35	1,659	372	2,11	1,512
Romi	173	3,00	1,742	304	3,27	1,857	180	3,34	1,801	306	3,00	1,747
Rusi	231	2,58	1,750	401	2,83	1,888	224	2,84	1,728	361	2,40	1,666
Slovenci	193	2,32	1,677	334	2,86	1,927	192	2,95	1,817	312	2,51	1,667
Srbi	191	2,54	1,710	237	2,86	1,877	151	2,79	1,746	269	2,66	1,789
Talijani	232	2,13	1,574	410	2,09	1,625	235	2,31	1,670	379	2,06	1,504
Židovi	203	2,67	1,747	347	3,11	1,925	192	3,06	1,837	333	2,56	1,606

Romima, Židovima, Albancima, Slovencima, Rusima, te židovima, protestantima i muslimanima. Statistički značajna razlika je utvrđena tek prema Crnogorcima, Hrvatima, Mađarima, Srbima te katolicima i pravoslavicima. Ovdje treba napomenuti da su ispitanici ostalih narodnosti, kako je utvrđeno, iskazali općenito manju socijalnu distancu.

Vjerska pripadnost

Za ovu je nezavisnu varijablu utvrđen identični stupanj socijalne distance kao i za etničku pripadnost, dok je statistički značajna razlika utvrđena tek prema Albancima, Bošnjacima, Crnogorcima, Hrvatima, Romima, Rusima, Srbima, Židovima, ali i svim vjerskim skupinama. U ispitanika ostalih vjeroispovijesti također je (kao i za prethodnu nezavisnu varijablu) utvrđena općenito manja socijalna distanca.

TABLICA 17. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – ETNIČKE SKUPINE, 2. DIO

	Grad Zagreb			Manjinska		
	N	M	SD	N	M	SD
Albanci	341	2,74	1,596	184	2,78	1,714
Amerikanci	384	2,04	1,522	199	1,84	1,383
Bošnjaci	357	2,30	1,524	188	2,42	1,645
Crnogorci	325	2,78	1,695	182	2,49	1,668
Hrvati	406	1,23	0,777	201	1,28	0,838
Mađari	363	2,77	1,730	199	2,11	1,442
Nijemci	379	2,28	1,569	197	2,04	1,455
Romi	265	3,32	1,769	147	3,10	1,766
Rusi	346	2,62	1,797	185	2,57	1,737
Slovenci	276	2,83	1,822	171	2,71	1,827
Srbi	248	2,79	1,803	168	2,48	1,778
Talijani	364	2,28	1,718	200	1,96	1,480
Židovi	303	2,72	1,647	176	2,84	1,892

Na temelju navedenih detaljnih analiza rezultata prema nezavisnim varijablama, možemo zaključiti da treba odbaciti početnu hipotezu i utvrditi da postoji statistički značajna razlika u stupnju socijalne distancije hrvatskih srednjoškolskih učenika prema navedenim etničkim i vjerskim skupinama s obzirom na sve nezavisne varijable: spol, razred, regionalna, etnička i vjerska pripadnost. Nadalje, jednostavna analiza varijance je uz dodatni Scheffé-ov test pokazala da su negativnom mišljenju skloniji ispitanici muškog spola, polaznici nižih razreda, najčešće ispitanici iz osječke regije, ispitanici hrvatske narodnosti te katoličke vjeroispovijesti. Premda rezultati ovoga istraživanja potvrđuju uobičajene pretpostavke i ukazuju na relativno normalnu distribuciju postotaka socijalne distancije prema navedenim etničkim i vjerskim skupinama, u daljim istraživanjima bi dodatnu pozornost svakako trebalo obratiti na uočene izrazite regionalne razlike u stupnju socijalne distancije, te naknadno ispitati i nekoliko drugih nezavisnih varijabli, poput vrste škole koju ispitanik polazi, njegova općeg uspjeha u prošloj školskoj godini te stručne spreme njegovih roditelja. Naime, s obzirom na vrstu škole koje uživaju različiti društveni status, a ujedno korespondiraju i s većim mogućnostima nastavka školovanja, mogla bi se očekivati razlika u vrijednostima, stavovima i mišljenjima, odnosno stupnju socijalne distancije između ispitanika različitih vrsta škola. Jednako bi zanimljiva mogla biti i struktura ispitanika s obzirom na obrazovanje majke i oca, jer je obrazovanje uobičajeno jak čimbenik sociodemografskog statusa pojedinca. Osnovni razlog takvu polazištu je pretpostavka da viši obrazovni stupanj čak i jednog roditelja može

TABLICA 18. STATISTIČKA ZNAČAJNOST RAZLIKA SOCIJALNE DISTANCIE PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – ETNIČKE SKUPINE

	F	Scheffé-ov test
Albanci	1,806	
Amerikanci	2,546*	
Bošnjaci	2,100	
Crnogorci	4,002**	3-6*
Hrvati	4,791**	1-2*;2-3**
Mađari	5,441**	3-6**;5-6**
Nijemci	1,947	
Romi	1,809	
Rusi	2,864*	2-4*
Slovenci	4,038**	1-2*;1-3*
Srbi	1,417	
Talijani	1,876	
Židovi	4,455**	2-4**

biti pozitivno povezan s obrazovnim postignućima i stavovima djece. Slično vrijedi i za nezavisnu varijablu općeg uspjeha ispitanika kojom bi trebalo ispitati pretpostavku da su vrijednosti, stavovi i mišljenja ispitanika boljega općeg uspjeha ujedno pozitivnija, odnosno da pokazuju niži stupanj socijalne distancije. S obzirom na to da je, uz roditeljski i vršnjački utjecaj,

TABLICA 19. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – VJERSKE SKUPINE, 1. DIO

	Riječka			Splitska			Osječka			Zagrebačka		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Katolici	250	1,29	0,840	424	1,08	0,475	271	1,21	0,746	390	1,13	0,500
Muslimani	216	2,33	1,421	348	2,85	1,649	200	2,96	1,750	348	2,47	1,508
Pravoslavci	214	2,33	1,478	353	3,01	1,799	192	2,96	1,797	339	2,49	1,554
Protestanti	218	2,49	1,669	357	3,06	1,857	199	3,04	1,874	347	2,56	1,642
Židovi	203	2,55	1,617	345	2,97	1,745	199	3,18	1,871	336	2,44	1,531
Nereligiozni	217	2,03	1,521	360	2,71	1,787	198	2,92	1,886	350	2,14	1,474

sustav odgoja i obrazovanja temeljni prostor i uvjet za promjenu stavova (a koji su nakon analize dobivenih rezultata očito u velikoj mjeri posljedica stereotipa i niže razine poznavanja obilježja navedenih etničkih i vjerskih skupina), potrebno je još veći naglasak staviti na kontinuiranu kurikulumsku i praktičnu izloženost učenika informacijama suprotnima od sadržaja primijećenih stereotipa i predrasuda, a koja je uvođenjem spomenutih brojnih obrazovnih reformi zapravo tek započeta.

Zaključak

U ovom su istraživanju sociodemografske karakteristike ispitanika, kao što je predstavljeno u posebnom poglavlju, ukazale na ujednačenost učenika i učenica, kao i na razmjerni omjer učenika u odnosu spram razreda koji pohađaju te regionalnu pripadnost. Tako dobivena sociodemografska struktura ispitanika u velikoj je mjeri odražavala opću strukturu stanovništva. Navedene karakteristike ispitanika (spol, razred, regionalna, etnička i vjerska pripadnost) su bile uključene u interpretaciju radi dodatnih pojašnjenja dobivenih rezultata. Deskriptivna analiza je tako pokazala relativno visok stupanj negativnog mišljenja, ne samo o pripadnicima onih vjera i naroda koji su bili uključeni u ratna zbivanja već i prema Romima, Židovima te protestantima. Jednostavna analiza varijance provedena na sociodemografskim obilježjima kao nezavisnim varijablama pokazala je da su negativnom mišljenju skloniji ispitanici muškog spola, polaznici nižih razreda, najčešće ispitanici iz osječke regije, ispitanici hrvatske narodnosti te katoličke vjeroispovijesti.

Potrebno je napomenuti da je stupanj socijalne distance koji smo dobili ovim istraživanjem tek jednim svojim dijelom rezultat kognitivnih spoznaja ispitanika, s obzirom na to da su ispitanici osobno angažirani za stavove koje iznose, te da na stupanj distance u velikoj mjeri utječu i obiteljski odgoj, mediji, posljedice ratnih zbivanja početkom 90-ih kao i mnogi drugi aktualni čimbenici u društvu. Premda rezultati ovoga istraživanja ukazuju na relativno normalnu distribuciju postotaka socijalne distance prema navedenim etničkim i vjerskim skupinama, kao i na vrlo male promjene u odnosu spram rezultata iz 1993. i 1998., ipak se mogu iščitati neke relevantne informacije koje mogu biti dobri putokazi prema ostvarenju

TABLICA 20. SOCIJALNA DISTANCA SREDNJOŠKOLACA PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – VJERSKE SKUPINE, 2. DIO

	Grad Zagreb			Manjinska		
	N	M	SD	N	M	SD
Katolici	401	1,19	0,706	198	1,22	0,699
Muslimani	341	2,51	1,514	176	2,77	1,675
Pravoslavci	327	2,63	1,617	180	2,19	1,490
Protestanti	328	2,73	1,658	185	2,57	1,731
Židovi	317	2,69	1,623	170	2,63	1,754
Nereligiozni	337	2,53	1,711	181	2,10	1,595

TABLICA 21. STATISTIČKA ZNAČAJNOST RAZLIKA SOCIJALNE DISTANCE PREMA REGIONALNOJ PRIPADNOSTI – VJERSKE SKUPINE

	F	Scheffe-ov test
Katolici	4,121**	1-2**
Muslimani	6,020**	1-2**;1-3**;3-4*
Pravoslavci	10,051**	1-2**;1-3**;2-4**;2-6**; 3-6**
Protestanti	5,684**	1-2*;2-4*
Židovi	6,810**	1-3*;2-4**;3-4**
Nereligiozni	11,653**	1-2**;1-3**;1-5*;2-4**; 2-6**;3-4**;3-6**

kvalitetnijega multikulturalnog društva kakvom težimo i o kojemu intenzivno govorimo unutar brojnih recentnih obrazovnih reformi. Upravo ćemo na temelju takvih informacija moći preciznije predviđati odnose i događaje unutar suvremenog sustava odgoja i obrazovanja, skretati pozornost na postojanje neželjenih pojava u njemu te djelovati u smjeru oblikovanja i očuvanja najprije zdravoga socijalnog (i posebno nacionalnog) identiteta, ali istodobno i društvenog ozračja u kojemu će se kulturna i jezična raznolikost vrednovati, neželjeni stereotipi i predrasude prema drukčijima smanjivati, a interkulturalni dijalog poticati.

Literatura

- Banovac, B., Boneta, Ž. (2006), Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica. *Revija za sociologiju* 37 (1-2), 21 – 46.
- Bogardus, E. S. (1925). *Measuring Social Distances. Journal of Applied Sociology* 9, 299 – 308.
- Čorkalo Biruški, D., Ajduković, D. (2008), Stavovi učenika, roditelja i nastavnika prema školovanju: što se promijenilo tijekom šest godina u Vukovaru? *Migracijske i etničke teme* 24 (3), 189 – 216.
- Heršak, E. (1998), *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Izješće o provođenju Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina za 2008. godinu (2009). Zagreb: MZOŠ. URL: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3154> (1.4.2011.)
- Izvodi iz odluka i zaključaka sa XXIV. sjednice Savjeta za nacionalne manjine održane dana 21. rujna 2007. godine. URL: http://www.savjet.nacionalne-manjine.info/odluke_zakljucci.html (1.4.2011.)
- Katunarić, V. (1991), Dimenzije etničke distance u Hrvatskoj. U: Šiber-Bahtijarević F., Lazić, M. (ur.), *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Katunarić, V. (2004), Od distinkcije prema srodnosti: model “nacionalne kulture” Geerta Hofstede. *Pedagoška istraživanja* 1 (1), 25 – 39.
- Malenica, Z. (2003), Etničke i nacionalne predrasude u hrvatskom društvu danas. URL: <http://www.stina.hr/download/broj17.doc> (1.4.2011.)
- Malešević, S., Uzelac, G. (1997), Ethnic distance, power and war: the case of Croatian students. *Nations and Nationalism*, 3 (2), 291 – 298.
- Marinović Jerolimov, D. (2009), Tradicionalna religioznost u Hrvatskoj 2004.: između kolektivnoga i individualnoga. *Sociologija i prostor*, 43 (2), 168.
- Mesić, M. (2003), Europski standardi manjinske zaštite i položaj manjina u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 34 (3-4).
- Mrvelj, A. (1997), Neka zapažanja o vjeronauku u škola. *Crkva u svijetu*, 32 (2).
- Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010). Zagreb: MZOŠ. URL: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2685> (1.4.2011.)
- Previšić, V. (1996), Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama. *Društvena istraživanja*, 5 (25-26), 859 – 874.
- Previšić, V., Hrvatić, N., Posavec, K. (2004), Socijalna distanca prema nacionalnim ili etničkim i religijskim skupinama. *Pedagoška istraživanja*, 1 (1), 105 – 119.
- Previšić, V., Mijatović, A. (2001), Zašto razgovarati o kulturi. U: Previšić, V., Mijatović, A. (ur.), *Mladi u multikulturalnom svijetu: stavovi srednjoškolaca u Hrvatskoj*. Zagreb: Interkultura, str. 7 – 8.
- Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December for lifelong learning (2006), *Official Journal*, 394. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006H0962:EN:HTML> (1.4.2011.)
- Sablić, M. (2005), Stavovi srednjoškolaca istočne Slavonije prema pripadnicima različitih nacionalnih skupina. *Napredak*, 146 (1), 27 – 36.
- Srednje škole i učenički domovi: statistička izvješća, 1414 (2010). Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Strategija razvoja sustava strukovnog obrazovanja 2008.-2013. (2008). Zagreb: MZOŠ. URL: <http://www.aso.hr/UserDocsImages/Dokumenti/Strategija%20razvoja%20strukovnog%20obrazovanja%20u%20RH.pdf> (1.4.2011.)
- Strugar, V. (2005), Kultura, odgoj i škola: suočavanje s izazovima budućnosti. U: Vrgoč, H. (ur.), *Škola i obilježja hrvatske nacionalnosti: jezik, povijest, kultura, vjera*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 41 – 61.
- Šiber, I. (1998), Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu. U: Kasapović, M., Šiber, I., Zakošek, N. (ur.), *Birači i demokracija: Utjecaj ideoloških rascjepa na politički život*. Zagreb: Alinea, str. 72 – 95.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002), *Narodne novine*, 155.
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (2000), *Narodne novine*, 51.